

YENİ BİR ÖĞRETİDE DEĞERLER PROBLEMİ(*) (Georges Gurvitch'in İncelemeleri Konusunda)

Paul ARCHAMBAULT
Çev. Arş. Gör. Tuğba BALLIGİL(**)

Yalnızca olan yoktur, olmak isteyen ve olmaya lâyık olan vardır. Düşünmenin görevi sadece saptamak, anlayıp kavramak değildir; o yargılama, aklama ya da mahkûm etmedir. Eylem, salt etkili araçlar değil, fakat bir değeri olan erekler ister. Bir yanda varoluşlar, öte yanda değerler söz konusudur.

Aksi halde mantık, ahlâk, hukuk diye adlandırılan bu bilim dalları nasıl kurulur ya da anlaşılıp açıklanabilir? En ustaca dolambaçlarla bile, kimse olgu ve norm, gerçek ve ideal olan ayırımından kaçıp kurtulamaz. İnsan tasavvurunun tüm bir bölümü ve başlıcası, olayların nasıl olduğunu değil fakat yolunda, uygun olmak için nasıl olması gerektiğini araştırmaya ayrılmıştır.

Yoksa tinsel yaşam nasıl beslenip desteklenir? Almaya ve aynı zamanda da vermeye hazır olmak, onun kesin koşullarından biridir. Ancak kendinden daha azı kabule hazır olup kendini ona vermek, hâlâ yaşamak mıdır? Bu daha çok erimek ve az sonra da ölmek değil midir? Bir değer özelliğine katılmak için varlık özelliğini aşmak, yalnızca bir ayrıcalık olmayıp, aynı zamanda da kişinin görevidir.

Değerler, değer yargıları: Bugün pek çok kişiye göre felsefî düşünce, bu kavramların çevresinde birleşme eğilimindedir ve onların kendilerini bu konu ile yaşamsal olarak ilgili görmeleri bu biçimde olmaktadır. Basit kavramlar düzeni olmayıp, yazgımızın bağlanıp düğümlendiği bir "Değerler Kuramı (axiologie)", bir "Werttheorie" oluşmaya çalışmaktadır. Kesin sonuçlara varmak şöyle dursun, daha çok bir sondaj ve keşif şantiyesi izlenimini veren araştırmaların bir dökümünü ya da bilânçosunu yapmak belki zamansız olabilir. Ama çağın en açık, en kıvrak zekâlarından kimilerini, örneğin dün bir Max Scheler'i, bugün (Scheler'i bizzat yorumlayan kişi olarak) bir Georges Gurvitch'i bu sorunlarla savaşır görmek ne kadar ilginç olabilir! Bu açıdan okura sözünü etmek istediğimiz, Bay Gurvitch'in

(*) Bu çeviri, Paul ARCHAMBAULT'nun "Le Problème Des Valeurs Dans Une Doctrine Récente", Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique, 1940, Ct. 10, Paris, p. 205-224'te yer alan makalesinden yapılmıştır.

(**) İ.Ü. Hukuk Fakültesi HukukFelsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

yapıtıdır⁽¹⁾. Konumuz olan Bay Gurtvich'in toplumsal ve hukuksal görüşlerini de, topluluk fikrini temel alan bir başka incelemesinde buluyoruz;⁽²⁾ değer idesi çevresinde yoğunlaşmış olan söz konusu çalışma, sonunda bizi tam, katıksız bir metafiziğe doğru sürükleyecektir. Bu iki bakış açısı ne denli farklı olurlarsa olsunlar, bize birbirlerini aydınlatmaya davet edilmişler gibi gelmekte ve ortaya koyduğu ilkelerle karşılaştırılmış bir hukuk yapıtı ile, içinde kök saldığı uyarıcı gerçekliklerle karşılaştırılmış bir felsefe yapıtından iki kat kâr sağlanmış gibi görünmektedir.

Bu konuda birbirine bağlı olmakla beraber birbirinden farklı kalan dört soru ortaya çıkmaktadır:

1. Değerlerin araştırılması ve tanımlanmasında hangi yöntem izlenmelidir?
2. Bir değer ile onun duyularla algılanır ve zamansal deyimlenişleri arasında hangi belirli ilişki vardır?
3. Değerler hangi kademe ya da aşama sırasında yer alırlar?
4. Bu sıralama ve seçme işi nasıl gerçekleştirilir?

Bu bilimsel hazırlıklar belki biraz ağır gözükecektir. Ama Bay Gurvitch'in yapıtı güç bir yapıt olup, önlem olmaksızın ona nüfuz edilemez.

ooo

Empirisem ve rationalisme'in ötesinde: Çağdaş felsefenin en az değişken akımlarından biriyle aynı kanıyı paylaşmak, uzlaşma sağlamak, Bay Gurvitch'in parolasıdır.

Burada empirisme (görgücülük), sonuç olarak ahlâkı bir olgu ve bunun sonuçlarının saptanmasına indirgeyen öğretilerdir. Deneyim insan için gerçekten kaçınılmaz ve yararlı diye bize gösterdiği nedir? Önce onu bilmek gerekir. Nesnelere tartışılmaz gerçekliği, ister boyun eğme, ister uygun araçların kullanılması yolu ile olsun, ona uyum sağlamaktan daha önemli olacaktır. Ahlâkçı, hukukçu, reformcunun işlevi, bir teknisyenin işidir.

Burada rationalisme (usçuluk), bir düşünceye, nesnelere ya da yaradılışımızın özünü deyimlediği sanılan bir ilkeye, bir dizi yükümlülüklerimizi mantıksal işlemlerle onlardan çıkarmak üzere birden yerleşen öğretilerdir. İlk durumda örf-âdetlerin maddî yapısından söz edilebildiğinde, rationalisme genellikle Kant'ın deyişine göre bir örf-âdetler metafiziğini içerir.

(1) La doctrine politique de Th. Prokopovitch et ses sources européennes (Grotius, Hobbes-Pufendorf), 1915, Dorpat, Ed. de l'Université de Dorpat; La philosophie sociale de J.J. Rousseau, 1917, Péetrograd, Ed. Wolf.; La philosophie du droit de Otto Gierke, 1922, Tubingen, Ed. Mohr; Introduction à la théorie générale du Droit international, 1923, Prague, Ed. de la Faculté de Droit russe; Le système de la morale concrète de J.G. Fichte, 1924, Tubingen, Ed. Mohr; Les tendances actuelles de la philosophie allemande, 1930, Ed. Vrin; L'idée du droit social, Notion et système du droit social, Histoire doctrinale depuis le XVII. siècle jusqu'à la fin du XIX. siècle, 1932, Ed. Vrin; L'expérience juridique et la philosophie pluraliste du droit, 1935, Ed. Pédone; Morale théorique et science des moeurs, 1937, Ed. Alcan; Essais de sociologie, 1939, Ed. Recueil Sirey; Eléments de sociologie juridique, 1940, Ed. Aubier.

(2) Krş. Politique, octobre 19358. Droit social et droit individuel dans l'oeuvre de M. Gurvitch.

Bay Guvitch'in empirisme'de eleştirdiği nedir? -Önce, ahlâkî gerçekliklerin nedensel bir açıklamaya indirgenmeyen her çeşit yorumunu yadsımak ya da dışta bırakmak; oysa insan hiçbir zaman davranış ve yaşamında, mutluluk ya da mutsuzluğunda, iyilik ya da kötülükte, geçmiş durum ve sonuçlarını bilmesinin yeteceği olayları (phénomènes) yalnızca görmeye razı olmayacak; hiçbir zaman *bu olayların deyimlediği şeyleri* bilmekten vazgeçmeyecektir.- Sonra, ilkel bir deney anlayışı ile yetinmek. Giderek bilimsel deneyde, hatta basit algıda, "bütün"ün başlıca bir bölümünü tanımayı öğrendik; evleviyetle, ahlâkî ya da hukuksal olgu hazır bir veri olarak incelenemez; burada öncelikle, şu ân'ın (şimdi'nin) yanılmasından kaçınmak ve algılanmış olanın kötü kopyası altında, "yaşanmış olan"ın, gerçeğin saf çıkışı"nı uygun yöntemlerle yeniden bulmaya çalışmak zorundayız.

Bay Gurvitch, rationalisme'de neyi eleştirmektedir? -Gerçek ve özgül bir deneyin ahlâkta daima kuramsal düşünceden önce geldiğini ve yaşayan yorumun ondan geriye kalması gerektiğini unutmak. Kuşkusuz sosyologlar, öğreti ve yöntemlerinde sadece, gerçek etkililik taşımayan basit "gölge olaylar" gördükleri zaman haksızdırlar; anlayış ve uygulamalarında, bunların toplumsal gerçekliğe sıkıca bağlı bulduklarını ileri sürmekte haksız değildirler. (V psikologlar da değerlendirmede tümü ile benzer düşüncelere sahiptirler.) Olgu ile onu esinleyen ya da değerlendiren ilke arasında (çünkü tersine bir gidiş ve geliş vardır), daha iyi ya da hiç olmazsa Bay Gurvitch'in daha alışılmış terimleriyle söyleyelim, değer ile tutum yada onu somutlaştıran sık yinelenen davranış arasında her zaman, bir dizi tümden gelim (déductions)'in doldurmaya yetmediği bir mesafe açılır.

Ve ortamın baskısı yanında, insan girişimi de orada kendini gösterdiği oranda- sonuç olarak asıl işlevi empirisme gibi rationalisme'ce de anlaşılamamış olan özgürlük sözkonusu olur.

Düşünmeyi, kaydedici bir aygıt rolüne indirgemeyen bir ahlâkî deney biçimini tanımlamak; ideal olanı, önsel (a priori) ya da soyut olanla artık karıştırmayan bir ahlâkî tasavvur biçimini tanımlamak: Bay Gurvitch'in ilk yapıtlarından sonunculara değin sürekli, değişmez amacı budur. *Morale théorique et Science des mœurs* adlı yapıtında o, "gerçekten yaşanmış, bununla birlikte esinlendikleri örf-âdetler ve yinelenen davranışlardan farklı olan değerlerin salt betimleyici kuramsal bir ahlâkı"nı sezinler⁽¹⁾, bu ahlâk, dıştan gelen bir ideali gökten yeryüzüne, insan bulunçları ve topluluklarının yaşamına indirmek savında değildir, ancak klâsik felsefe üzerinde ağırlığını duyuran yapay karşıtlıklardan kurtarılmış olan (buna tekrar döneceğiz) yaşamı denetlemek ve yönetmekten de vazgeçemez.

Şaşkınlık ya da düşkünlüğüne uğramamış olan Bay Gurvitch, bu yolda önde gelmiş olduğunu göstermekten hoşlanmaktadır. Yalnızca duyum verilerini değil, fakat ilişkilerini de, salt yalıtılmış bir bakışı değil fakat "çoğulcu evrenimiz"in başka şeye dönüştürülemez görünümünün bütününü de kapsayacak "eksiksiz bir deney"in kuramcısı olan William James;⁽²⁾ -"Zekâyı aşmak için zekâyı başvurmak"da ve pratik gereksinmelerin ve düşünmenin yapıcı çalışmasının oluşturduklarını "geçersiz saymakla" deneyi kaynağına kavuşturmakta

(1) A.g.y., s. 124.

(2) Exp. jur., s. 22 v.d.

usta olan ve böylece sezgiye gerçek bir varlıkbilimsel (ontologique) değer kazandırdığına inanmış olan Bergson;⁽³⁾ -"Ahlâkî deney" in özgün, etkin ve dinamik karakterinin altını çizen F. Rauh: tanıtlanamayan ama sınanan deney; gözlemlenmekten çok yaratılan deney; Renouvier'nin deyişiyle "yaptırarak ve öldürerek" oluşan deney anlayışıdır bu;⁽⁴⁾ -Husserl ve Scheler'in "araçsız olan" in verilmiş olmaksızın "var" olabildiği düşüncesinde ısrar eden ve ahlâkî deneyin art arda gelen evrelerini, git gide derin katmanlarını ayırdetmeye çaba gösteren olaybilimi (phénoménologie);⁽⁵⁾ -daha uzak geçmişte, (Pascal, Ecossais'ler ve Rousseau) belirsizliklerine karşın, bu aynı ahlâkî deneyde yüreğin ve aşkın önemini bilme yeteneğine sahip olan "duygu, sevgi ahlâkları";⁽⁶⁾ -son olarak, özgür eylemin üstünlük ve ileri görüşlülüğünün ortaya çıktığı farklı iradecilik (volontarisme) biçimleri (Scot, Kant ve Fichte, Biran gibi başlıca üç tipi ayırdeden Bay Gurvitch, bunlara "istemsel sezgi kuramları" demektedir.);⁽⁷⁾ Yorulmak nedir bilmez meraklı bir tarihçi ve senteze karşı şaşılacak ölçüde yetenekli bir düşünür olan Bay Gurvitch'in benimsediği geniş tarihsel konu budur.

Bunu söyledikten sonra, temel düşüncenin ona göre nasıl belirlendiğine daha yakından bakalım.

Duyularla kavranan ide ve gerçeklikler, birbirine basit öykünme ya da dıştan katılma ile bağlanmış (hiçbir Plâton yanlısı düşünür Bay Gurvitch ile aynı kanıda değildir ve bu da onun Hauriou ile başlıca çekişmesi olacaktır) iki ayrı evreni biçimlendirmezler⁽⁸⁾. Değerler bize daima geçici, oynak, bireyselleştirilmiş biçimde gözükürler; güzeli, iyiyi, kendiliğinden değil fakat sadece yaşadıkları yapıtlarda tanıyabiliriz. Tersine olarak, haklılıklarını ve getirdikleri yükümlülüklerin gerekçesini kendilerinde taşıyan, bir güç ve etkinlik birliği, bir olması gereken ve olan birliğini deyimleyen "normatif olgular" vardır.

Bay Gurvitch'in *L'idée du droit social* (1932) adlı tezinde gerekli gördüğü, réalisme (gerçekçilik) ile idéalisme (düşüncelilik), positivisme (olguculuk) ile normativisme (kuralcılık) arasındaki bitmez tükenmez çatışmayı aşmak, bu normatif olgu kavramının işidir. Bu kavram, kendi düşüncesine göre ona: 1) Pozitif hukuk dışında bir hukukun var olmadığını; sözcüğün alışlagelmiş anlamında bir "doğal hukuk"u çıkarıp yaymaktan vazgeçmek gerektiğini; 2) Hukuk kavramını tanımlamak için, "formaliste (biçimci)", "psychologiste (ruhbilimci)", "sociologiste (toplumbilimci)" ya da başka yöntemlerce ortaya konulan "adalet idesi"ne başvurmaksızın yapılmış her girişimin peşinen başarısızlığa mahkûm olduğunu aynı güçle olumlama olanağını veriyordu. O bu kavramı, Hauriou'nun hem eylem ya

(3) Exp. jur., s. 26 v.d.

(4) Id., s. 33 v.d.; Mor. théor., s. 130 v.d.

(5) Phil. all., passim; Exp. jur., s. 44 v.d.

(6) Mor. théor., s. 37 v.d.

(7) Mor. théor., s. 51 v.d.

(8) Öte yandan, buradaki gibi hoşnutlukla kaydettiği alıntılar vardır: Çevremizi saran şeylere katılmış nesnel (objective) ideler, önceden geniş dünyada mevcuttur; esin anlarında onları bulur ve kabuklarından sıyrıp kurtarırsınız (Thorie de l'institution et de la fondation, s. 16; Cahier de la Nouvelle Journée, no. 4). İdelerin objektivitesi (nesnellik, yansızlık)'ne inanan ama inatçı ve dikkate değer bir gözlemci olan Hauriou'nun karakteri, Plâton'cu düşünceleri Bergson'un dönemine yerleştirdiği söylenmekle gerçekte bir ölçüde belirtilmektedir (Exp. jur., s. 60). Onun olaybilimsel (phénoménologique) devinimle yakından ilgili olduğu, dikkat edilmeden görülemez. (Krş. Gurvitch'in sözünü ettiği yayınlanmamış mektup, Exp. jur., s. 58J).

da girişim ve hem de toplumsal örgüt anlamına aldığı kurum (institution) kavramına yaklaşıyordu. Ve ondan verdiği başlıca örnek, gerçek bir topluluk yani özdeksel dayanışma ile ideal dayanışmayı içeren topluluk örneği, daha doğru bir deyişle, *L'expérience juridique* (s. 142) adlı yapıtında söyleyeceği gibi, hem karşılamak zorunda olduğu gereksinimleri ve hem de somutlaştırmaya çalıştığı değerleri ortaya koyduğu için "ideal dayanışmanın bir ögesini gerçekleştiren özdeksel dayanışma gösterisi" idi.

1930'dan başlayarak, *Les Tendances actuelles de la philosophie allemande* (Alman Felsefesi'nin Güncel Eğilimleri) bu anlayışın felsefî öncüllerini meydana çıkarmışlardır: verilmiş bazı koşullarda değerleri "doğrudan doğruya" algılama umudunu bize bırakan "sezgici" ahlâk bilgisi kuramı; oluş ve yaradılışı özler evrenin kendi içine dahil eden "dynamiste" metafizik anlayış. Şimdilik bizi ilgilendiren ilkidir.

Sezgi, birdenbire oluş: Bu sözcükler burada, yürek ya da duygu felsefesi denilen kimi felsefelerin tembelce hoşlandıkları basit anlamda anlaşılmalıdır. Zihinsel tembelliğe hiçbirisi, Gurvitch'in düşüncesinden daha az saygılı değildir. Ona hiç kolay gelmeyen uzun bir "arıtma ve yalınlaştırma" çalışması, insan davranış ve sezgilerinde somutlaşan değerlerin bu yolla ortaya çıkmalarından önce zorunludur. Yine de bu çalışmanın hareket noktası olan ve ona kaynaklık edenin uslamlama değil, deney olduğu bir gerçektir. Herhangi bir anda sezgi-eylemin, sezgi-duyarlılığın varmak zorunda olduğu eylem'in der Gurvitch, algılar ve kavramlar düzenini aşan ve "mantık dışı olan"a, "usa aykırı olan"a açılan bir sezgisel tanıma" eylemi olduğu da bir gerçektir.

"Anlatımlar"dan "gerçekleştirmeler"e ve gerçekleştirmelerden "özler"e: Husserl'in, (konuya yabancı olanlar için oldukça gizemli olan, onlara öğretmek için konu dışı çok uzun bir açıklamanın gerektiği) kendi deyişiyle "olgubilimsel indirgeme"de saptamış olduğu süreç böyledir⁽¹⁾. Max Scheler de aşkın sonucuna varmada izlenecek yolu betimlerken, bunun tercihinden sevgiye ve sevgiden gerçek aşka doğru olacağını söylemişti. Ödevlerden, özellikle olumsuz olanlarından, kendi varoluş nedenleri olan değerlere ve değerlerin kendisinden onları yaratan, sürekli yeniden yaratan özgürlüğe: Gurvitch'in gözünde ahlâkî deneyin büyük "evreler"i bunlardır. Pozitif hukukun katı kurallarından, oluşmakta olan hukukun esnek kurallarına ve bu kurallardan altta gizli "düzenlenmemiş normatif olgular"a: Böylece hukukî deneyin koşut gelişimi bir daha ortaya çıkar.

Gurvitch'in bize ahlâkın sorunları konusunda vaad ettiği yapıcı eseri beklerken, - çünkü *Morale théorique et science des mœurs*, henüz sadece yöntembilimsel bir giriştir- yapıtının çok daha fazla işlenmiş ve üzerinde durulmaya değer bölümü bu sonuncu bölümdür.

Özünde "dramatik" karakter ve yapıda olup, tinsel erk ile cisman~i erkin, usa aykırı olanla, ussal olanın iki kat gerilimine özel bir güçle katlanan; aralıksız ve gecikmeden "kalıcı kılan güçlerle devinim güçleri"ni, düzenle adaleti, varılmış olan sonuçları saptayan anlayışla duyuların işleyişini kovalayan sezgiyi uzlaştırmak zorunda olan - Hukuk, burada gerçekten ayrıcalıklı bir görünüm merkezi sunmaktadır.

(1) A.g.y., s. 96.

Öte yandan, henüz ayırımın yapılmadığı, ahlâkın tersine, hukukî deneyin "evreler"inden her birini özgül veriler karşılar: Yasalar ve yargılama yöntemleri; kuramlar, yargısal içtihat ve teamüller, en azından gücül bir topluluk içinde yaşamış olmasına karşın (en çarpıcı örnek kuşkusuz, derlenmiş kurallar açısından henüz o denli yoksul, bereket versin ki, gerekli ve etkili önsezilerde daha yetkin olan uluslararası hukuk örneğidir) henüz örgütlenmemiş toplumsal hukuk bu verilere dahildir.

Ayrıntılı bir çözümleme bizi çok daha ileri götürebilirdi; hiç olmazsa şu ana düşünceyi unutmamalım: Bu da, kendisinden kaçıp kurtulmanın, akla uygun olarak yeniden kurmanın değil, rastlantısalda özde var olana giderek yöntemli bir biçimde araştırmanın söz konusu olduğu, aynı bir gerçekliğin içinde deney ve açıklamanın giderek derinleşen katmanlarına ilişkin düşüncedir. O halde sezgicilik ama deyim yerinde ise bilen, olaybilimce (phénoménologie) "öz" ve maksatlılık kavramlarıyla belirlenmiş; buna "edilgin boş düşünce"yi değil, etkin bir bilgi kavramını, "saf eylem"e katılma edimi"ni ilâve eden bir sezgicilik (intuitionisme);⁽¹⁾ Husserl'in ve özellikle Scheler'in düşüncesi üzerinde yazarımıza göre hâlâ çok güçlü olan dural (statique) önselcilik (à priorisme)'den kurtulmuş ve böylece hazırlanmış olarak bu düşünürlerin kendisine erişemeyip, daha çok düşledikleri, veri olanla yaşanmış (gerçek) olanın bu tam "ortaya konulması"nı; bu kusursuz "uygunluğu"nu gerçekleştirmeyi umud eden sezgicilik söz konusudur. Ama anlam belirsizliği olmadan buna olanak var mı? Bu ayrı bir konu.

ooo

Değerler bir anlamda bizim üstümüzde, bir anlamda bizim çevremizde ve biizdedirler; ancak "somutlaşmış olarak" görünürler. Bunlar, bizim onları kendi saflıkları içinde seyrettikten sonra, kendilerine karşı ilgisiz ya da karşıt bir özdek (matière) uydurmak zorunda olduğumuz tipler veya örnekler değildir; makûl evren, duyularla kavranan evrende kendiliğinden vardır, içkindir, onu tamamlayan ve oluşturan bölümdür. Bay Gurvitch, kendisini daima ide ile olgunun, olması gereken ile olanın kesiştikleri bu belirli noktada görmek istemektedir. Bu felsefî tutumun hangi yöntemi içerdiğini gördük. Şimdi onu bizzat kendi içinde ve çeşitli sonuçlarıyla düşünmek gerekiyor.

Makûl olanla duyulur olanın ilişkisi konusunda, -ahlâkî deneyin göreliliğine dair kesin bir kanıya sahip olan (hattâ, Kant'ın kategoriler tablosunun ancak belli bir Newton'cu bilgi düzeyi ile açıklandığını, giderek kesin buyruğun (impératif catégorique) Prusya'ya özgü törebilim (éthique) anlayışına bağlı olduğunu söyleyen) fakat salt metafizik olanı feda etmek istemeyen - Max Scheler, kendi çözüm yolu olarak şunu önermişti: Değerler, hiçbir zaman kendi içinde yeni ya da geçerliliğini yitirmiş, eskimiş olmaksızın, bölgelerle, alanlarla aydınlığa çıkarılıp tanınacak tinsel bir evrene giriş, ona doğru gidiş yolları oluşturmaktadırlar; şu halde her uygarlık, her toplum, her birey kendisi değerler dünyasını, bu dünya değer değişimlerinden zarar görmeden, onlar gibi kalıtım ve çokluk yasasına tâbi olmadan; kendinde "algılayıp kavrama" biçimine sahip olabilirdi. Düşünce ve davranışların çokçuluğu, Scheler'de bir değerler "önsel tablo"su idesiyle deyimlenen daha derin bir tekçiliği (monisme) dışta bırakmaz. Amaç kesin (dogmatique) kalır.

(1) Phil. al., s. 65.

Bay Gurvitch çok daha öteye gitmektedir. Ona göre "değişmez ve tümü özler ve değerlerden oluşmuş, alanlarla görülebilir olan bu dünya görüşü" ne tarih ve sosyolojinin bize gösterdiği gibi insanlığın ahlâkî yaşamının sunduğu sürekli bir oluş karakterini yeterince açıklar, ne de o yaşamın ortaya çıkardığı ve her buluncun (ve daha yükseğe eriştiği oranda) kendini en iyi yanı ile ortak hissettiği "sürekli yaratma çabası"nı. Oluş ve yaratılışın, bir özgürlük eylemi yani Gurvitch'e göre ahlâkta temel metafizik gerçeklik olan "yaratıcı ve kendiliğinden etkinliğin saf yükselişi" ile dâhil edilmek gerektiği yer, özler ve değerlerin kendi sinesidir⁽¹⁾.

Bay Gurvitch'in erkenden ve derinliğine maruz kaldığı etkilerden birini burada kaydetmek yerinde olur: Kendisinde Kant'ın kendiliğindenlik kavramının saf kendiliğindenlik doğrultusunda yön değiştirdiği, özgürlüğün, "gerçek özgürlüğün yani belirleniminin salt temelini kendinde bulan özgürlüğün" sonuçta hak ve ödevi mantığın kendisi olarak aştığı, Fichte'nin ikinci bir etkisidir bu⁽²⁾.

Bu noktada, Bay Gurvitch'in düşüncesinin, kendisine *L'idée du droit social* adlı kitabın ithaf edildiği Bay Brunschvieg'inkiyle yakınlığını görmemek olanaksızdır; -o da, her tür görgücülüğe ve önselciliğe karşıdır; o da ruhun türetme, kurma ve gelişme gücünün hiçbir biçimde tartışma konusu yapılmasına izin vermemekte, bunun sonsuz ve sonsuzca verimli olmasında kararlıdır⁽³⁾.

Kendisine böyle bir bakış açısı içerisinde yaklaşılacak köktenci ahlâkî göreciliğin (relativisme moral radical) bazı görünüşleri, sağlıklı bir felsefe ile bağdaşabilir kalmaktadır. Böylece Gurvitch, ahlâkî tasavvurun psikoloji, sosyoloji, etnografya ve tarihle olan yaşamsal bağını koparmaması zorunluluğunda direndiğinde -sonunda bu, somut gerçeklik demek olur- Leibniz'in ünlü deyişinden esinlenen unutulmaması gerekli sahifeler de çok sayıdadır: "Erdem, bilgeliğe benzetilir", o, adalette bir "mantıksallık", yani ahlâkî dinamizmin ilk yoğunlaşmasını gösterir. Mantıksallık, zorunlu ve giderek yararlıdır, çünkü toplumsal düzene girilir girilmez değişmez kural, yaratıcı sezginin yanında yerini bulur, ortak tip, ortak durum da özel bireyliğin yanında, giderek üstünde yerini alır. Bununla beraber, bizi adalette hakikî bir tinsel ülkünün gerçekleştirilmesinden çok, bu ülkünün dayanağını görmeye yöneltmesi gereken bir mantıksallıktır söz konusu olan. Yürürlükteki hukuku değiştirip yenilemekten çok yorumlamaya elverişli olan, ahlâk kavramından ziyade hukuk kavramıdır. Adaletin henüz kapalı olan dünyası içinde kişilerin artık yalnızca birbirlerine karşı güvenceler değil fakat hakikî bir topluluk olanağı buldukları, çatışma ve uzlaşmazlıklarının uzlaşmaya dönüştüğü daha açık bir dünyayı davet etmektedir.

(1) Bay Gurvitch, sanırım eski hemşehrisini Berdiaeff'in dostudur. Burada her iki öğretinin benzeşimini saptamak ilginç oluyor. Berdiaeff'e göre de özgürlük, "ilk'tir ve başlangıçsız'dır", "varlıkbilim öncesi (préontologique) büyük ayırım"a dâhildir, öyle ki, "Tanrı varoluş'la ilgili her şeye kaadirdir ama özgürlüğe değil". Krş. Kasım 1936 tarihli *Politique' de yer alan Le drame de liberté dans la philosophie de Berdiaeff* adlı incelememiz.

(2) Krş. Fichtes System der konkreten Ethik, 925. Ayrıca, sanırım bütün tarihçilerce kabul edilemeyen Fichte düşüncesinin bir yorumu üzerine yapılmış kayıtlar.

(3) *Droit Social*, s. 103 v.d.; *Exp. jur.*, s. 99 v.d.

Bay Gurvitch'in kendisini, doğal hukuk (ya da ideal hukuk) idesine kabule değer bir anlam veren kişi olarak ilân etmesi, daha ciddî ve daha açıklayıcı, hiç kuşkusuz olanaksız bir şeydir.

Kuşkusuz bu kavramın hukukî düşünce ve yaşamın meşrû gereklerini yanıtladığı kabul edilmektedir: bu gerekler; pozitif hukuka hiç olmazsa belli bir adalet ölçüsü katma zorunluluğu, veri bir ortamda uygulanmış olan pozitif hukukun eleştirilmesi ilkesini bulma zorunluluğu, orada bilinen her türlü hukukî yargılama yöntemlerinin dışında bir hukukun (kendiliğinden hukuk) nasıl var olabildiğini açıklama zorunluluğu olarak sıralanabilirler. Ancak söz konusu kavram, onlara ancak aldatıcı doyumlar sağlamaktadır.

İster skolâstik tanrıbilimcilerin, ister XVIII. yüzyıl filozoflarının kastettiği anlamda olsun, sözde doğal hukuk, başlıca iki sakınca gösterir: 1) Genellikle ve hatta zorunlu olarak şu üç öğeden oluşan "normatif" olgu birliğini bozmak: Bu üç öğe; "yetkili otorite, hukukî etkililik ve adaleti gerçekleştirme denemesi" olarak deyimlenebilir. Gerçek etkililiği olmayan bir hukuk yani yaptırımdan yoksun bir hukuk, artık hukuk değildir; 2) Bir ideden görgül (empirique) bir konuya, biçimsel bir ilkeden pozitif bir buyruğa varma olanağı veren bir tümdengelim (dédution) akılcı düşünce ile zihni kurcalayıp kalmak⁽¹⁾. Oysa çoğu kez "doğal hukuk"a dahil edilmiş genel kurallar (örneğin, akdedilmiş sözleşmelere uymak gerektiği), kuşku yok ki, insanlığın ancak uzun bir evrimden sonra eriştiği ve kendiliğinden zorunlu bir karakter göstermeyen belli bir toplumsal orun'a (statut) (mülkiyet rejimi, borçlar kuramı) onu anmaksızın başvururlar.

Doğal hukukun "yalancı idesi"nde Bay Gurvitch, Hukuk ve Ahlâk arasındaki çatışmaların betimlenmesi ve "sezgici bir pozitif hukuk" yani değişmez teknik usûllerden bağımsız olarak yazılı bir hukuk kavramı yerine, normatif olguların gücünün doğrudan bir sezilişini koymayı önermektedir⁽²⁾. Gerektiğinde yasa ve derlemelerin tersine meslekî ve sendikal yaşamdan, atölye ve meslek alışkı ve uygulamalarından azar azar çıkan işçi hukuku böyledir. Yine, henüz zımnî ama bilinçlerde yaşayan ve zorlayıcı olan devlet üstü bir topluluk düşüncesini yönetimlere kabul ettirmekle sonuçlanacak, büyük bir bölümü yazılı olmayan uluslararası hukuk da böyledir. İlkeler koyan ve sonuçlar çıkararak kuramcı ya da teknisyenlerin yapımı değildir. Fakat gereksinme duydukları organ ve işlevleri sağlamaya çalışan grupların kendi yaratusıdır.

Bilelim ki bu, kim izaman bize kolayca önerilen sonsuz ideler dünyası ya da nesnelere değişmez doğasının seyrinden çok farklıdır. Bununla birlikte, burada bireysel ya da toplumsal bulunçta, kuşkusuz somutlaştırdıkları olgular dışında kavranamaz olmasına karşın bu olgulara da indirgenemez olan değerlerin içten sezildiği varsayımı kalmaktadır. Bu, uzaklaştırılacağı sanılan şeyi yeni bir biçimde, yeni bir görünüm altında yeniden oraya yerleştirmek değil midir? Ve tartışma götürmeyecek denli gerçektir ki, kuramsal ya da pratik gerçekleştirilmelerinde "değişken" ve "ilerleyici" olduğu kabul edilen bir "doğal" ya da daha iyisi "ideal" hukuk, böyle bir bakış açısından elbette düşünülebilir, üstelik zımnen de gerekli

(1) Exp. jur., s. 123.

(2) Id., s. 132.

kalmaya devam etmez mi? Bay Gurvitch, eleştiriye karşı, bu eleştiri örneğinin Bay Aillet tarafından yapıldığında kendini şiddetle savunmaktadır⁽¹⁾. Ancak, kesin kanıtlamasını bulmak çok güçtür.

Herhalde en azından anlamı belirsiz, kaypak olmayan bir amacın varlığını kabul ve kaydetmek durumundayız: Normatif veri ile pozitif veri hiçbir zaman birbirinden ayrılmamalıdır; yine hiçbir zaman ülküsel olanla duyularla algılanır olanın, değerle varlığın, tinsel olanla maddî olanın yaşamsal bağlantısı koparılmamalıdır.

ooo

Az önce Bay Gurvitch'in değerlerin maddî "yerleşip kökleşme" sinden edindiği anlayışı belirtmek için Max Scheler'in yapıtını hatırlatıyorduk. Değerler hiyerarşisi (aşamalar sırası)'nin temel sorununun yazarımızın gözüyle nasıl ortaya konulduğunu açıklarken yine ondan yararlanacağız. Değil yalnız kendisinin birçok kez oraya başvurması, *Kants Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik* (1922) adlı yapıtta çizilmiş olan tablo da bize daima felsefî tasavvurun en az talihsiz çabasını simgeler ve ilk yaklaşımda basit bir tartışmanın gereksinmelerini karşılamaya yeterli olur gibi görünmektedir.

- 1) Hoş olan ve hoş olmayanın değerleri (sözcükler kendi kendilerini açıklamaktadırlar);
- 2) Yaşamsal değerler (sağlık, gençlik, erinç, mutluluk);
- 3) Tinsel değerler (estetik, hukukî, tasarımsal);
- 4) Tanrısal olan ile kutsal olanın değerleri (dinsel buyruk);

bunlar söz konusu değerler aşamasının dört ederecesini oluştururlar.

Çok açık olarak Max Scheler tüm düşünce yapısını en yüksek aşamaya dayandırır. "Tüm olası değerler, sonsuz ve kişisel bir tin değerinde ve onun karşısına çıkan değerler evreninde temellenirler. Salt değerleri az çok kavrayan edimler, sadece tanrısal olanla ilişkide oldukları, adeta "Tanrı'da" gerçekleştikleri kadarıyla olanaklıdırlar ve değerler, sadece kendilerini Tanrı'ya sunan değerler dünyasına ait oldukları kadarıyla salt değerlerdendirler⁽¹⁾. Bay Gurvitch, "Rönesans'tan beri kendini gösteren tüm çağdaş kültürün lâikleştirilmesi çabası"nı ve özellikle "Kant'ın otonom ahlâkı"nın başlıca görünümünden birini temsillediğini bilmediğini görmekten şaşkına dönmektedir⁽²⁾. Ve öte yandan, hiç olmazsa felsefî tasavvura dahil edildiği ölçüde, kişisel Tanrı idesi üzerin ekaydedeceği en kesin çekinceleri olduğu için, şayet ondan istese idik, Tanrısal olana doğru bize açacağı tüm öteki yollar⁽³⁾ bunlar olurdu. Ancak incelememizin esas konusu bu değildir.

(1) Pozitif hukukun sezgici hukuktan bütünü ile daha iyi ve daha ileri olabildiğini açıklama yönünden (exp. jur., s. 132-135). Örneğin Birleşik Devletler'de kölelerin özgürlüğe kavuşması ânında, beyaz nüfusun en büyük bölümünün sezgici hukuku, köleci idi (ve üstelik hâlâ bir ölçüde böyledir). Önce bulunan, önce gelen biçimsel hukuktur. Tamam diyelim. Peki iyi ama ne var ki, inceleme gerektiren kimi durumlar yüzünden, o zaman iktidarı elinde tutan bazı adamların kişisel buluncu niçin belli insanî değerlere toplumsal bulunçtan ve topluluğun doğal yaşamından daha açık bulundu? Eğer delil birşeyikanıtlıyorsa, hukukun daha derin ya da daha yüksek olan temelini arama zorunluluğunu kanıtlar.

(1) Gurvitch'den alıntılanmıştır, Phil. al., s. 95-96.

(2) Id., s. 96.

(3) Üstelik serüven ve tehlike dolu Krş. Mor. théor., s. 184-185.

Bay Gurvitch'in kendisini, doğal hukuk (ya da ideal hukuk) idesine kabule değer bir anlam veren kişi olarak ilân etmesi, daha ciddî ve daha açıklayıcı, hiç kuşkusuz olanaksız bir şeydir.

Kuşkusuz bu kavramın hukukî düşünce ve yaşamın meşrû gereklerini yanıtladığı kabul edilmektedir: bu gerekler; pozitif hukuka hiç olmazsa belli bir adalet ölçüsü katma zorunluluğu, veri bir ortamda uygulanmış olan pozitif hukukun eleştirilmesi ilkesini bulma zorunluluğu, orada bilinen her türlü hukukî yargılama yöntemlerinin dışında bir hukukun (kendiliğinden hukuk) nasıl var olabildiğini açıklama zorunluluğu olarak sıralanabilirler. Ancak söz konusu kavram, onlara ancak aldatıcı doyumlar sağlamaktadır.

İster skolâstik tanrıbilimcilerin, ister XVIII. yüzyıl filozoflarının kastettiği anlamda olsun, sözde doğal hukuk, başlıca iki sakınca gösterir: 1) Genellikle ve hatta zorunlu olarak şu üç öğeden oluşan "normatif" olgu birliğini bozmak: Bu üç öğe; "yetkili otorite, hukukî etkililik ve adaleti gerçekleştirme denemesi" olarak deyimlenebilir. Gerçek etkililiği olmayan bir hukuk yani yaptırımdan yoksun bir hukuk, artık hukuk değildir; 2) Bir ideden görgül (empirique) bir konuya, biçimsel bir ilkedden pozitif bir buyruğa varma olanağı veren bir tümdengelim (déduction) akılcı düşünce ile zihni kurcalayıp kalmak⁽¹⁾. Oysa çoğu kez "doğal hukuk"a dahil edilmiş genel kurallar (örneğin, aktedilmiş sözleşmelere uymak gerektiği), kuşku yok ki, insanlığın ancak uzun bir evrimden sonra eriştiği ve kendiliğinden zorunlu bir karakter göstermeyen belli bir toplumsal orun'a (statut) (mülkiyet rejimi, borçlar kuramı) onu anmaksızın başvururlar.

Doğal hukukun "yalancı idesi"nde Bay Gurvitch, Hukuk ve Ahlâk arasındaki çatışmaların betimlenmesi ve "sezgici bir pozitif hukuk" yani değişmez teknik usûllerden bağımsız olarak yazılı bir hukuk kavramı yerine, normatif olguların gücünün doğrudan bir sezilişini koymayı önermektedir⁽²⁾. Gerektiğinde yasa ve derlemelerin tersine meslekî ve sendikal yaşamdan, atölye ve meslek alışkı ve uygulamalarından azar azar çıkan işçi hukuku böyledir. Yine, henüz zımnî ama bilinçlerde yaşayan ve zorlayıcı olan devlet üstü bir topluluk düşüncesini yönetimlere kabul ettirmekle sonuçlanacak, büyük bir bölümü yazılı olmayan uluslararası hukuk da böyledir. İlkeler koyan ve sonuçlar çıkararak kuramcı ya da teknisyenlerin yapımı değildir. Fakat gereksinme duydukları organ ve işlevleri sağlamaya çalışan grupların kendi yaratusıdır.

Bilelim ki bu, kim izaman bize kolayca önerilen sonsuz ideler dünyası ya da nesnelere değişmez doğasının seyrinden çok farklıdır. Bununla birlikte, burada bireysel ya da toplumsal bulunçda, kuşkusuz somutlaştırdıkları olgular dışında kavranamaz olmasına karşın bu olgulara da indirgenemez olan değerlerin içten sezildiği varsayımı kalmaktadır. Bu, uzaklaştırılacağı sanılan şeyi yeni bir biçimde, yeni bir görünüm altında yeniden oraya yerleştirmek değil midir? Ve tartışma götürmeyecek denli gerçektir ki, kuramsal ya da pratik gerçekleştirilmelerinde "değişken" ve "ilerleyici" olduğu kabul edilen bir "doğal" ya da daha iyisi "ideal" hukuk, böyle bir bakış açısından elbette düşünülebilir, üstelik zımnen de gerekli

(1) Exp. jur., s. 123.

(2) Id., s. 132.

kalmaya devam etmez mi? Bay Gurvitch, eleştiriye karşı, bu eleştiri örneğinin Bay Aillet tarafından yapıldığında kendini şiddetle savunmaktadır⁽¹⁾. Ancak, kesin kanıtlamasını bulmak çok güçtür.

Herhalde en azından anlamı belirsiz, kaypak olmayan bir amacın varlığını kabul ve kaydetmek durumundayız: Normatif veri ile pozitif veri hiçbir zaman birbirinden ayrılmamalıdır; yine hiçbir zaman ülküsel olanla duyularla algılanır olanın, değerle varlığın, tinsel olanla maddî olanın yaşamsal bağlantısı koparılmamalıdır.

ooo

Az önce Bay Gurvitch'in değerlerin maddî "yerleşip kökleşme"sinden edindiği anlayışı belirtmek için Max Scheler'in yapıtını hatırlatıyorduk. Değerler hiyerarşisi (aşamalar sırası)'nin temel sorununun yazarımızın gözüyle nasıl ortaya konulduğunu açıklarken yine ondan yararlanacağız. Değil yalnız kendisinin birçok kez oraya başvurması, *Kants Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik* (1922) adlı yapıtta çizilmiş olan tablo da bize daima felsefî tasavvurun en az talihsiz çabasını simgeler ve ilk yaklaşımda basit bir tartışmanın gereksinmelerini karşılamaya yeterli olur gibi görünmektedir.

- 1) Hoş olan ve hoş olmayanın değerleri (sözcükler kendi kendilerini açıklamaktadırlar);
- 2) Yaşamsal değerler (sağlık, gençlik, erinç, mutluluk);
- 3) Tinsel değerler (estetik, hukukî, tasarımsal);
- 4) Tanrısal olan ile kutsal olanın değerleri (dinsel buyruk);

bunlar söz konusu değerler aşamasının dört ederecesini oluştururlar.

Çok açık olarak Max Scheler tüm düşünce yapısını en yüksek aşamaya dayandırır. "Tüm olası değerler, sonsuz ve kişisel bir tin değerinde ve onun karşısına çıkan değerler evreninde temellenirler. Salt değerleri az çok kavrayan edimler, sadece tanrısal olanla ilişkide oldukları, adeta "Tanrı'da" gerçekleştikleri kadarıyla olanaklıdırlar ve değerler, sadece kendilerini Tanrı'ya sunan değerler dünyasına ait oldukları kadarıyla salt değerlerdendirler⁽¹⁾. Bay Gurvitch, "Rönesans'tan beri kendini gösteren tüm çağdaş kültürün lâikleştirilmesi çabası"nı ve özellikle "Kant'ın otonom ahlâkı"nın başlıca görünümünden birini temsillediğini bilmediğini görmekten şaşkına dönmektedir⁽²⁾. Ve öte yandan, hiç olmazsa felsefî tasavvura dahil edildiği ölçüde, kişisel Tanrı idesi üzerin ekaydedeceği en kesin çekinceleri olduğu için, şayet ondan istese idik, Tanrısal olana doğru bize açacağı tüm öteki yollar⁽³⁾ bunlar olurdu. Ancak incelememizin esas konusu bu değildir.

(1) Pozitif hukukun sezgici hukuktan bütünü ile daha iyi ve daha ileri olabildiğini açıklama yönünden (exp. jur., s. 132-135). Örneğin Birleşik Devletler'de kölelerin özgürlüğe kavuşması ânında, beyaz nüfusun en büyük bölümünün sezgici hukuku, köleci idi (ve üstelik hâlâ bir ölçüde böyledir). Önce bulunan, önce gelen biçimsel hukuktur. Tamam diyelim. Peki iyi ama ne var ki, inceleme gerektiren kimi durumlar yüzünden, o zaman iktidarı elinde tutan bazı adamların kişisel buluncu niçin belli insanî değerlere toplumsal buluncudan ve topluluğun doğal yaşamından daha açık bulundu? Eğer delil birşeyikanıtlıyorsa, hukukun daha derin ya da daha yüksek olan temelini arama zorunluluğunu kanıtlar.

(1) Gurvitch'den alıntılanmıştır, Phil. al., s. 95-96.

(2) Id., s. 96.

(3) Üstelik serüven ve tehlike dolu Krş. Mor. théor., s. 184-185.

Aksine, diğer iki yakınma bizi engelleyecek olsa gerektir.

İnsana özgü durumların somut değerlendirilmesinde görelelik ne denli yer tutarsa tutsun, Max Scheler iki ideli bir tabloya bağlı kalır: 1) *değerlerin değişmediği* ve 2) *tekçi olduğu*. Oysa Gurvitch'e göre bu, iki katlı ve temel bir yanılgıdır. Burada ve olaybilim (phénoménologie)'de ortaya çıkan "olgucu önselcilik (à priorisme positiviste)", ona Yunan anlıkçılığı (Intellectualisme grec)'nin temelini oluşturan "doğaötesi önselcilik (à priorisme métaphysique)"den daha çok savunulmaya değer görünmemektedir.

Onun gözünde bu düşünce önce, sürekli ve tipik olana başka hiçbirinin olmadığından daha yabancı bir alanda her deneye aykırıdır⁽⁴⁾. Bay Gurvitch, ahlâkî deneyin altı değişim ögesini ayırdetmektedir: Ahlâkî yaşamın kendi özü (yaratıcı özgürlük); ilgililerin kişisel ya da toplumsal tercihleri (örneğin eylem ya da düşünceye dalma, kahramanca ya da basit olan yönünde tercihler); "araçsız ahlâkî gerçek olan, yaşanmış olan"ın "oluşturulma" aşaması (ödev ahlâkları, değer ahlâkları, yaratıcı ahlâklar); birey ile toplumsal ortamın bağıntıları; tinsel olanla maddî olanın arasına girme biçimi (örneğin sertlik ve hoşgörülülük); duygusal etmenlerin rolü. Öte yandan, hukukun temel bir karakterini oluşturduğunda tüm hukukçuların aynı kanıda oldukları deney veriler i(Gény'nin geliştirilebilir sınıflandırması kabul edilirse, "gerçek", "tarihsel", "usçul" ve "ideal" veriler) ve deney odakları (Pozitif hukuk ve doğal ya da "sezgici" hukuk, devletler hukuku ve kamu hukuku", vs.)'nin çokçuluğu, Bay Gurvitch'e göre ahlâkta bulunmaktadır. Ona göre iş, gerçek çelişkilere, özveri, suçluluk ve yaratmadan başka çözüm kabul etmeyen eşit değerler çatışması"na varır⁽⁵⁾. (Günlük yaşamdan bir örnek olmak üzere, kuşkusuz Bay Gurvitch'in barış ve sığınlık arasında bir çatışmayı yadsımayacağı sonucuna, gerçekten böyle bir yargıya varılabilir mi?). Kısaca ve başka deyişle, "Scheler'ce ileri sürülmüş olan değerlerin niteliksel dizileri, bağımsız ve ayrışık değer tablolarıdır"⁽⁶⁾.

Bu düşünce ona, gerçek felsefeye bir meydan okuma olarak da görünmektedir. Kaygısız ve verimliliği olmayan, durağanlığa terk edilmiş bir tinsel dünya düşünülemez. Düşüncede sadece, gerçek etkinliği olmayan bir düşünme eylemi, "bilinçte mevcut özlü bir içeriğin salt izlenimce sezilişini ya da basit oluşturuluşu"nu görmek olanaksızdır. Her ne kadar kendisi yalnızca "maksatlı, özlü" eylemler yapıyorsa (yani, olaybilimsel terimler düzeyine göre varlığa önceden belli bir biçimde verilmiş ve ondan farklı, ondan ayrı bir gerçekliğin ilk sezilişini sağlıyorsa) da, Tanrı'da gerçek, edimsel bir özgürlük ve seviyi tanımak olanağı yoktur. Özlerin ve değerlerin ardında, yeni değerlerin doğumuna elverişli bir "saf ve kendiliğinden üretkenlik", istenirse niteliğin kendisi, ancak "yeni niteliklerin sürekli üretilmesinin basite indirgenemez niteliği"ni;⁽¹⁾ özne ile eylemleri arasında, öznenin içinde yer aldığı ve paylaştığı bir "yaratıcı atılım"ı ayırdederiz. Bergson, Meyerson ve ötekiler gibi akli durağan ve özdeş olana mahkûm gören Gurvitch'in gözünde bu indirgenemez nitelik ve bu yaratıcı etkinlik, "her şeyden önce akıl dışı olan"ı temsil ederler,⁽²⁾ ama diye ilâve eder Gurvitch, onlardan yoksun ahlâk, "oksijensiz hava gibi"dir⁽³⁾.

(4) Id., s. 186 v.d.

(5) Mor. théor., s. 165.

(6) Phil. al., s. 146.

(1) Id., s. 145.

(2) Id., s. 144.

(3) Id., s. 146.

Ahlâki deneyin bu "temel ve araçsız verisi"nde: Özgürlük, yaratıcı etkinlik ile evreleri itibariyle özdeşleşince", bay Gurvitch, Scheler'in düşünce sisteminin de ortaya çıkardığı başka bir soru ile daha harekete geçirilir.

Bu tabloda tam anlamıyla ahlâkî değerlerin yeri neresidir diye kendi kendine sorar. Gerçekte değerler bu tabloya sahip değildirler ve bu, Scheler'in, Kant'ın biçimciliğine karşı almak istediği tepkisel tutumun sonucudur. Onun gözünde, değerlerin olağan sıra düzenine saygılı yani yaşamsal olanı iyiye, tinsel olanı yaşamsal olana, kişileri nesnelere v.s. feda etmeksizin olumlu bir değeri gerçekleştiren ya da gerçekleştirme eğiliminde olan her edim ahlâkîdir. Böyle bir sistemde değer düzenleri kadar ahlâkî değerler -ve o halde ahlâklar- vardır.

Bununla yetinmek olanaklı mıdır? Özgül ahlâkî değerler yok mudur? Conformisme (gelenekçilik, törelere uygunculuk)'e yol açmadan, ahlâkî değerler, gerçekleştirme değerleri olarak belirtilebilir mi? Gerçekleştirmenin değeri, sadece gerçekleştirilmiş nesnenin değerine mi bağlıdır? Bay Gurvitch, özgürce düşünülmüş ve istenilmiş ve daha büyük bir özgürlüğe yöneltmiş olan şeyin yalnız ahlâk düzenine ait olduğunu söylemekle yetinmez; her ne olursa olsun yalnızca burada kaygı ve kaçınılmaz hoşnutsuzluk ögesini işe karıştırmaz: "İlerlemek için kendini, başkalarını, sürekli bir ilerleyiş içerisindeki dünyayı yeniden yaratmaya çalışırken, oluşturulmuş olandan da olanak ölçüsünde bütünüyle ayrılmak⁽⁴⁾": Bir bakıma eşsiz, kusursuz yöntemler ve çoğunlukla değeri anlaşılammış görüş işte budur. "Tüm ahlâkî deney diye yazmaktadır, edinilmiş gerçekleştirmelerden olanak ölçüsünde ayrılmaya, kendi hareket biçimlerini ve kendi yapıtlarını, bireysel ya da ortaklaşa olsun, aşılacak engeller olarak, aşılacak işaret noktaları olarak görmeye dayanır, *başka şeye değil*"⁽¹⁾. Ödevlerin ve normların üstünde değerler vardır; değerlerin üstünde yaratıcı özgürlük vardır; bunun üstünde hiçbir şey yoktur. Ve "boyun eğerek ve vazgeçerek değil ama başkaldırarak ve kendini göstererek" o noktaya erişilir, onunla bütünleşilirse",⁽²⁾ her şeyin ardında, gerisinde "yetkecilik (autoritarisme)" ile karşılaşılır! "Her şeyden önce devrimci" olan ahlâkî deney, tinin kendi başkaldırısıdır; "gelecek adına bugüne karşı başkaldırma, gerçekleştirilmesi gereken adına gerçekleştirilmiş olana karşı başkaldırma, erekler adına amaçlara karşı başkaldırma, buyruklar adına nedensellik yasalarına karşı başkaldırma, değerler adına erekler ve buyruklara karşı başkaldırma, yaratıcı özgürlük adına değerlere karşı başkaldırma"dır bu⁽³⁾.

ooo

Bir değeri, içinde somutlaştığı tarihsel durumdan bağımsız olarak düşünmenin olanaksızlığı; tarihsel evrim ve yaratıcı temel bir özgürlüğün etkisi altında değerlerin devingenliği; değer düzenleri ve tablolarının indirgenemez çokluğu; salt idesinin açık ya da örtülü elenmesi: bu, her bakımdan öğretilerde kabul edilmiş, benimsenmiş olanın göreceleliği gibi görünmektedir. Orada, evrensel ve nesnel olarak geçerli olumlamalar için yer kalır mı?- Böyle bir öğreti katıksız öznelciliğe mahkûm değil midir?

(4) Ex. jur., s. 64.

(1) Mor. théor., s. 154.

(2) Id., s. 165.

(3) Id., s. 162.

Vardığımız sonuç böyle olmak gerekiyorsa, bu herhalde Bay Gurvitch'in dileğinin tersi olacaktır.

Ona göre, değerlerin yalnızca psikolojik ya da sosyolojik değil fakat varlıkbilimsel bir dayanağı da vardır. Onlar sadece bireysel tercihleri ya da ortaklaşa düşünceleri deyimlemezler fakat varlıkbilimsel bir anlama da sahiptirler. Sezgi, kendini bir görünüşler kalabalığına bırakma değil fakat Bay Gurvitch'in kendileri için her anlamda önsel sıfatını reddetmediği ve kendilerine belli bir "nesnellik" tanıdığı, tinsel evrenin kendi yapısına bağlı özlerin ayırdedilmesidir. Kuşkusuz bu önsel, makûl bir dünyanın anımsanması olarak her deneyden önce bizde mevcut bir idenin önseli olamayacağı gibi bu nesnellik de, tin'in yalnızca indirgenemez gerçekliği tanımaya davet edildiği bir dış verinin nesnelliği de olamaz. Burada herşey, ne geçilmesi, ne de aşılması sözkonusu olan bir "ahlâkî deney" ile çevrili kalmaktadır. Ancak gördük ki, tüm yanılısamalarımızı kendisine borçlu olduğumuz görünürde araçsız olanın altında, içine yanılığının nasıl girebilecek olduğunun görülmediği bir "hakikî araçsız olan" yatmaktadır. Hakikî araçsız olanı yeniden bulmak, keyfiliğe terk edilmeyen, ancak kendi ölçütlerini içinde taşıyan bir düşünme ve eleştiri işidir.

Bu ölçütler nelerdir?

Bay Gurvitch, bunları iki biçimde adlandırmakta ve kullanmaktadır: *Karşı konulmazlık; bütünleşmeye elverişlilik.*

Bir bakıma bu düşünceler ve düşünce yöntemleri Bay Gurvitch'e, burada anmayı doğru ve yararlı bulduğumuz Frédéric Rauh⁽¹⁾'dan gelmektedir.

Rauh, bizim üstümüzde değişmez örnek yoktur diyordu; insan kendi örneğini durmadan onu arayarak yaratır, yeniden yaratır. Yine o, ahlâkî ülkü kendini tanıtlamaz, kendini duyurur diyordu; bu ülkü kendini eylemde, tüm devingen çeşitliliği içerisinde algılanan bir gerçeklik ile ilişkisinde duyurur.

Bu durumda kendimi şüpheciliğe mi kaptırmış oluyorum? Hayır, bir davranım hakikatı" vardır.

Hem düşkünlüğü ve eleştiriye gösterdikleri direnç ile hem de kanıtladıkları yayılma gücü, içerdikleri kuramsal ve kılışsal uygulamaların çokluğu ile ortaya çıkmış karşı konulmaz bir açıklık ve etkililik özelliği taşıyan duygular vardır. Onlarda, "kısacası, nesnel bir tutum içerisinde yerimi aldığımda dünyada her şeyden daha çok istediğim", zorunlu olduğum şeyden daha az dile gelir. Kendimi bu tür duyguların yönetimine bırakarak yanılmam. "En iyi'nin, zekânın, gücün en çok olduğu yanda olacağım."

İçime anlaşmazlık ve çatışma sokacağına, bana "tek bir ışığın ışınları" gibi görünen inançlar vardır: Beni başkalarına bağlayan ve benim kendi deneyimim öğelerini bende birleştiren şeyi kendimde bulgulamak için derinleştirmemin yeterli olduğu inançlardır bunlar. Bu inançlar aynı zamanda, zihninin özgün ve bölünmez bir edimiyle tanınabilir bu "yoğunlaştırılmış" güce ve düşünceyi paylaşan insanları, uygulandığı ve bağımlı olduğu konuların, içerdiği ve sonuç çıkarma olanağı verdiği kavramların sayısıyla doğrulanmış bu "yaygın"

(1) Expérience morale, passim..

güce sahiptirler. Onları ilkeler olarak ele almakta haklıyız. Çünkü, bir ilkeyi özellikle belirten -ve bilim bu konuda ahlâk ile hemfikirdir-, bu gücün "birleştirme etkisi", bir "sistemik açıklama merkezi" yapmaya elverişliliğidir.

Bay Gurvitch'in oldukça şematik ve anlaşılması güç olan kimi yöntemlerinin yorumlanabilmesi, bu sahifelerin ışığında (ne yazık ki, kopuk kopuk) olmaktadır.

Belirli gerçek bir etkililik aşaması dışında artık hukuk yoktur (ve gördükki, doğal hukuk düşüncesi bu nedenle dışta bırakılmaktadır). Özellikle "öznenin edilgin öğeleri" konusunda belirli bir "kanıtlanabilir karşikonulmazlık" aşaması dışında artık değer de yoktur. Bay Gurvitch bu ilk ölçütü açıkça koymaktadır. Ancak bunun pragmatik özelliğinden kuşkuda görünmekte ve gerçekte daha çok ikincisinde ısrar etmektedir.

"Genel yarara ilişkin pek çok görüşten birini gerçek temsil yeteneği": bütünü "toplumsal hukuk" konusu olan çeşitli "normatif olgular"ı (uygulamada çeşitli kollektif topluluk ve kişilikleri) kendine göre aşamalandırmak sözkonusu olduğunda, ortaklaşa yaşamın yoğunluk ya da coşku derecesinden daha çok tuttuğu imge budur. Adalet ile tinsel yaşamın birbirlerini tamamlamaları beklenen "sonsuzluk"ta bütünleşme yeteneği; söz konusu değerlerden birini olumlamak ya da tartışma konusu yapmak amaçlandığında yine onun bağlandığı imgedir.

Böylece gerçek bir genel yarara hizmet eden topluluklar (özerklik yanlısı kurumlara karşı vatan, vatanlara karşı uluslararası topluluk), sadece özel çıkarlara hizmet eden topluluklardan önce gelirler. Böylece, genel yararı ancak bir yönü ile (ekonomik, kültürel, siyasal, vs.) deyimleyen işlevsel nitelikli topluluklar, genel yararı her yönü ile deyimleyen işlevsel nitelikli olmayan (örneğin; ulus) topluluklara bağımlı kalmak zorundadırlar. Bu itibarla, bireylerin kendilerini kaptırmaksızın içinde bütünleştikleri "inan birliğine dayalı toplumculuk" içinde tüm kişisel ayrılık ve özgünlüğü yitirdikleri "egemenliğe dayalı toplumculuk"tan daha değerlidir. Her yerde açık onu kapalıya, bütün kısmî olana götürmektedir. Geri çekilip içine kapanan, yaşamın genel ve olağan gelişimine katılmayı reddeden, tamamlayıp genişleteceğine sınırlayıp yalıtılan artık "normatif olgu" değil fakat kaba veridir; değer olarak doğrulanmakla yanılısamaya yol açar. Ve dinsel deney, tinsel yaşamın doruğunu temsil etmekte ise bu, ondaki çelişki ve çatışkılarının kesinlikle aşılmasındandır: değer ve varlık, zekâ ve duygu, yaratıcı özgürlük ve nesnel gerçeklik, korku ve esenleme, zaman ve sonsuzluk, giderek iyi ve kötü: bunların tümü birleşmiş, karışmış ve bir anlamda (ne yazık ki, sözcüğü bulamıyoruz) "eriyip yok olmuş"tur.

Görülüyor ki: Genel ve soyut olana ve ondan esinlenen, fakat bu nedenle görgücü dağılıp bölünmeye boyun eğmeyerek tüm usçuluk biçimlerine isyan eden, Alman felsefesi için önemli olan "somut evrensel" kavramında Bay Gurvitch'in düşüncesi bir çıkış yolu aramaktadır. Bu kavram, denk değerler ve deney odaklarına sahip hukukî ve ahlâkî "çoğulculuğu" başka bir şeye döndürülemez, değiştirilemez olarak görür. Ancak sözkonusu kavram, bu çoklukta kendiliğinden var olan belirli bir birlik, bir bütünlük varsayımını safdışı etmez, yani büsbütün dikkate almamazlık etmez. Bizi, o bütünlüğü hep açık biçimde; 1) tekten çokta

tümdengelimle inerek değil de, çoktan teke tümevarımla çıkararak ona erişeceğimizi, 2) ondan yalnızca görece ve değişebilir kalıplar ve gerçekleştirmeler elde edebileceğimizi her zaman belleğimizde tutarak izlemeye çağırır. O denli vurgulanmış olan usdışı bir düşünce ile ilgili bu felsefede gizli usçuluktan kalan -ve kalmaması olamazdı- budur.

ooo

Bay Gurvitch'inki gibi bir kuramsal düşünce, bir tasavvur, anlaşılması zorunlu ve bize göre, kendilerine geniş ölçüde katılınması gerekli olan buyurucu uyarıların geleneksel ahlâkçılığına yöneltmektedir.

Alışılmış sistemleştirmelerimizin, somut deney ile onun önceden kestirilmez temel ilkelerinden yeterince pay ayırmadıkları; belki bununla "bilginlerin ihaneti"ne karşı korunmuş ama öncelikle, maddî gerçekleştirmelerin yükünü başkalarına aktarmaktan başka çareleri olmayan zavallı lâiklerin ihanete uğramış olarak, zaman dışı olan ile soyut olan konusunda kolayca kendi içlerine çekildikleri de büyük bir gerçektir. -Her zaman değerlerimizi, bireysel eğilimleri ve tarihsel olanakları hesaba katarak, kesin, açık tasarımlarda *somutlaştırılmamış*.

Bu sistemleştirmelerin ahlâkî ülkününün, onun düzenlemek zorunda olduğu veriler ve gerekliliklerin çokluğunun, kendi içinde taşıdığı dram ve çatışmaların karmaşık yapısını yeterince görme olanağı vermedikleri de gerçektir (ve hiçbir şey onu, adalet kuramlarımızdan ve her biri etkinliklerine, değerlerine, gereksinmelerine, toplumsal işlevine, temel insanî değerine, v.s. göre ve *gerçekte bize pek çok farklı adaletler olarak gözüken şeyi tek bir tanım içine hapsetmek istemekteki inadımızdan daha açık biçimde gösteremez*), -ilkesinde olmasa bile, hiç olmazsa somut deyimlenilerinde değerler dünyasına ilişkin betimlememizi "*çoğullaştırma*"yı kabul edelim.

Yine bu sistemleştirmelerin "dinamizm"e, özleme, gerek aşma ve yaratmanın gereği olarak özerk değer niteliğiyle, gerekse bütün değerlerin ortak ögesi niteliğiyle layık olduğu değeri vermedikleri sonuçta çok büyük bir gerçektir; çünkü hakikat ya da iyinin, aklın ya da özgürlüğün bize tohum durumunda verilmiş olan birikiminden çok daha fazla olduğu açıkça ortadadır. -Bu *dinamizmin* sorununu, bugün o denli başka sorunlar getiren bu kaygı ve devinim sorununu ortaya koymayı kabul edelim ve örneğin doğal hukukun ya da ahlâkî ödevin kaderini, bireysel buluncun ya da toplumsal yaşamın biraz hızlıca sonsuz sayılmış belli tarihsel koşullarına bağlanmakta hiç ivedi davranmayalım.

Bu böyle kabul edildiğinde -ve onda daha çok ısrar etmiyorsak bu, okuru henüz Bay Gurvitch'in bu bakımdan güçlü ya da girişken diye bize söylediği şeyin baskısı (ve belki Pascal, büyük baskı derdi) altında varsaydığımızdandır- sorun, ahlâk ya da hukuka ilişkin kuramsal düşüncede bu çeşitli verilerin bütünleşmesinin burada, onayabildiğimiz bir yöntem ve razı olabildiğimiz bir fiyata göre yürütülüp yürütülmediğini bilmektir.

Bay Gurvitch'in bizi gözetlediği hareketli geçitte bizden istenen ilk ücret, ilk ödün, yalnızca (pek çoğumuzun içinden kendini hazır hissettiği) akılcı yeterliğin bırakılması

değil, aynı zamanda usdışının ussal üzerindeki bir tür egemenliğinin olumlanmasıdır⁽¹⁾. bu, temel varlıkbilimsel gerçek olan "saf ve yaratıcı etkinliğin" her çeşit özünü belirlemeyi, buna bağlı olarak da her çeşit kavramsal tasarımı aşmakla kalmayıp bunları konu dışı bıraktığı anlamda bir metafizik egemenliktir. Bu, (heyecan ve eylem sentezi olan) sezginin, her tür kuramsal düşünceyi esinlediği ve düşünmenin etkinliğini sözcüğün en dar anlamında basit bir düşünmeye yani buluncun kendi olumlu katkı olmaksızın basit ve saf bir geriye dönüşüne indirgeme eğilimi gösterdiği anlamında bir psikolojik egemenliktir. Son olarak bu, özgürlüğün "öncesiz ve sonsuz aşılması"nın, zekâyı sıçrama tahtası olarak kullanmaktan daha çok zekânın engellemesinden korkması gerektiği anlamda bir ahlâkî egemenliktir.

İstenen ikinci ücret, ikinci ödün, salt olan düşüncesinden, hiç olmazsa salt olan düşüncesinin her tür kuramsal, kurgusal kullanımından vazgeçilmesidir. Yunan düşüncesinin tam tersine Bay Gurvitch, dünyada ve ruhta, her yerde olumlu, üstelik "yüklenemez (imprédicable)" bir sonsuzluğun ortaya çıktığını görmekte, ancak kendinden ve kendiliğinde bir varlık kavramına, her ve her değer temeli olan yüksek açıklama ve kanıtlama ilkesine ilgi göstermeyi reddetmektedir; tin'e, düşünüş ise olumlama, yayılıp genişleme, atılış özgürlüktür. O halde tine, düşünüşe özgü ayrıcalıklar saklanmak isteniyorsa, salt olanı, saltlığın kendi belirlenimi de dahil, her tür belirlemenin ötesinde yerleştirmek gerekir.

Böyle bir yol ağzında, her insanın kendi insanî deneyinin tümü ile, o deneyin içerdiği en kişisel, en içten, en dile getirilemez, aktıralamaz ne varsa, bütün bunlarla kendini bağladığı açıktır. Bizim burada yararlı biçimde açabildiğimiz tek tartışma şu olmaktadır: Bu kesin sonuçlar, ister sistemin iç mantığı ve diyalektik hareketiyle, ister ortaya koyduğu olguların açıklığıyla olsun, gerekli midirler?

Böyle bir gereklilik hiçbir aşamada var gibi görünmemektedir.

Gerçekte, anlaşmak gerekir. -Bay Gurvitch'in bize sözünü ettiği değerler, ya doğası gereği her biçim ve her çeşit yasadan kaçıp kurtulan bir etkinliğin geçici imgelerinden, oynak ışıklarından başka bir şey değildir. Ama o zaman onların değer adını taşımasına nasıl hak kazandıkları kestirilemediği gibi, onlara ilişkin her tür düşünsel çaba da boşuna görünmektedir. En azından böyle bir çabanın bu yaratıcı etkinliğin süresinin ve sonuçlarının gözler önüne serilişinde etkin olduğu ileri sürülemez.- Ya da bu değerler aynı zamanda bir yapıya ve dolayısıyla gerçek belirlemelere sahip olan "öz"ler'dir. Ancak bu durumda onların kavramsal düşünceye tutunacak bir şey sunmamaları olanaklı değildir. Bu da, gerçekte yasallığın ya da geçerliğin "önsel koşullar"ını, çok yinelenen, soyut planda tanımlamak isteğine karşı savunulacak, ancak esinin kararsızlıklarını, kaprislerini artık gözönünde tutmak zorunda olma-

(1) Belki Bay Gurvitch, aynı zamanda kesin bir yöntem karşısında gerileyecek. Açık savında, öğelerinin birleşmesi ya da dengeli olmasının beklendiği "çoğulcu" bir dünyada, usdışı ve ussal olanın değiştirilemez özerkliğinden kuşkusuz daha kolaylıkla söz edecek. Ancak bir öğretilerde açık savların dışındaki eğilim belki daha da çok önem taşımaktadır. Usaaykırı eğilim, iradeyi "engeli kaldıran ve onu aşan etkinlik" olarak ve zekâyı da "bağımlı olduğu engel içinde kendi kendini yok eden etkinlik" olarak tanımlamış olan bir öğretilerde pek de yadsınabilir gibi görünmemektedir (Mor. théor., s. 157).

yacak bir düşüncedir. Ve bu halde de yine değer en "araçsız" ve en "upuygun" deyimlenişini niçin bireysel ya da ortaklaşa yaşamın anlaşılması güç, karanlık alanında (heyecanlılık, aşmamış topluluk) aramak gerektiği anlaşılammamaktadır. -Düşünceler tarihi ve olayların evriminin, değişimin bu ikinci varsayımı olanaksız kıldığı söylenebilir mi? Olayların olağan akışını ve duyguların niteliğini değiştirmekte, analiz ve tümdengelim'in yetersizliği belli bir biçimde kanıtlanmakta mıdır? "Tinsel" düşünce için "düşünmenin düşünmesi, konusu düşünme olan" düşünceden ayrılma olasılığı var mıdır? Bunu ileri sürmek, büyük cesaret işidir.

Ve o zaman da anlaşmak gerekir. -Bay Gurvitch, insanî değer ve erekların "evrensel bütünleşmesi olasılığı'ndan söz ettiği zaman, ya görgül elverişlilikler düzenini aşmayı hiç düşünmemekte ve sadece insanın düşünce ve eylemindeki dağılma ve kararsızlığın sakıncalarından kaçınmaya çalışmaktadır. Fakat bu durumda onun, nasıl olup da orada bir "nesnellik ölçütü" bulabildiği anlaşılammamaktadır.- Ya da, değerler dünyasının temeldüzeninde olduğu gibi düşüncemizde kayıtlı bir anlaşılabilirlik gerekliliğine, bir tinsel erk yasasına dayanmaktadır. Ama o halde niçin yarı yolda kalmalı? Kendi başka hiçbir şeye bağımlı kalmadan, çevresinde tüm değerlerimizin yer alacağı yüksek bir danışmı merkezi düşüncesi olmaksızın, bir "evrensel bütünleşme" düşüncesi anlaşılabilir mi? Bu, bütün düşünce ve davranış yollarının kendisine varacağı ve ereksel bir toplanmayı sağlayacakşeyi kendinde taşıyacak bir merkez olacaktır. Ve hepimizin salt olandan anladığımız ve kasedettiğimiz bu değil midir?- Bay Gurvitch, hukukçu ile ahlâkçının bilincini, birbirinden ayırdetmedikleri, hiçbir üstün çözüm ilkesi getirmediği çatışmalara yol açan kuralları farklı iki sistem arasında paylaşırmanın eleştirisini⁽¹⁾ özellikle doğal hukuk savunucularına yöneltmektedir. Evet, gözlem ve karşı çıkma yersiz, değersiz değildir. Ancak bizi Bay Gurvitch'in götürmek istediği noktadan daha uzağa götürmektedir. O halde bu iki düzen, görgül düzen ile düşünsel düzeni aşan ve ikisinin de nihaî temeli olan bir ilkede olmazsa, nerede rastlaşabilirler?

Elbette Bay Gurvitch'i bu yolda alıkoyan şey apaçık ortadadır.

Bir yandan: Geleneksel usçuluğun hoşlandığı (özellikle Kant'cı anlatım biçiminde, ama salt onda değil) büyük ölçüde yapay bazı karşıtlıklardan kaçıp kurtulma arzusu: Öz ve varoluş, gerçek ve ülküsel, olan ve olması gereken v.s. ve bunların sonucu olan sahte, yapay sorunlardan kurtulma arzusu.

Öte yandan: Ahlâk düzeninde insanın inanç ve uygulamalarının şaşkırtıcı ayrılığı, bizdeki birsalt olan, hattâ denilebilirse görelî olan kavramını yanıtlayan evrensel ve değişmez bir ögeyi orada bulgulamanın güçlüğü.

Ancak felsefî düşüncenin miras bıraktığı bu çatışkılar, sav ile karşı savı sürekli oluş içindeki bir etkinlik "akış"ında boğmakla gerçekten çözümlenir mi? Nesnelere kendi doğasında yine de bir temele sahip bulunan karşıtlıklarla aradaki hesabı o denli ucuza kapatmak çok kolay olacakmış. Ve Bay Gurvitch'in yapıtı, bu karşıtlıkların kimi zaman salt sözlü uzlaştırmalar maskesi altında hangi kötülüğü yeniden ortaya çıkardıklarını göstermeye ya-

(1) Exp. jur., s. 129.

rayabilir. Böylece o, hukuk normu ya da normatif olgunun⁽¹⁾ (düşünsel) "yetke"si ve (eylemsel) "etkililiği"nden söz ederken bizi, yalnızca bu öğelerin "kendilerini açıkça ayırlamaz kılan bir birim içerisinde" toplanma"sını değil, aynı zamanda "düşümdeşliği"ni de bulgulamaya itmektedir. Böylece de Duguit'nin daha önce bildirmiş olduğu karışıklıklara yeniden düşerken, ne "olgu dayanışması"nı, ne de "ülküsül dayanışma"yı tanımadığını fakat sadece "ülküsül dayanışmanın bir ögesini gerçekleştiren olgu dayanışmasının gösterisi" olarak "normatif olgu"yu tanıdığını açıklamaktadır⁽²⁾. Biz kendi açımızdan, böyle yöntemlerin burada, önce gerektirir gibi göründükleri sıkı sıkıya olgucu anlamda alınmamaları gerektiği kanısındayız. Ama karşıt anlam kabul edilirse, Bay Gurvitch önce kendini suçlamak zorunda kalacaktır. Somut insan yaşamının bu zorunlu bileşenlerini hiç ayırmamak için, hem bir ayırma ve hem de bir sentez düşüncesinin burada duyduğu gereksinimi reddetmek gerekecek midir? Ayırmanın kavramsal çözümlemeyi; sentezin de salt bir olan kavramını varsaydıkları bir gerçektir: Bu da, "usçul olan"ın iki temel görünümünü oluşturur.

"Ahlâkî deney"in değişirliklerine gelince, gerçi bunlar çok sayıda ve şaşırtıcıdır; ancak Bay Gurvitch'in yaptığından başka türlü yorumlanmaya elverişlidirler. Oldukça yakından gözlemlendiğinde, ilkeleri uygulamalardan; niyetleri alınan sonuçlardan; seçkinleri yığınlarından daha az etkiledikleri görülmektedir. İnsanları adaletin ülküsül gereklilikleri üzerinde uzlaştırmak bir dereceye kadar kolaydır; ancak o zaman işin içine artık sadece "ahlâkî deney" girmemektedir; *eğer barış istiyorsan savaş hazırlas* avının savunucusu ile *eğer barış istiyorsan barış hazırla* karşı savının savunucusu arasında yalnız bazı tarihsel durumların değerlendirilmesi ayrımı olabilir. Bay Gurvitch'in bunu, ilkel insanların bize göre kimi korkunç eylemleri dolayısıyla anımsadığı gibi, insan kurban etmeler, son derece saptırılmış olmalarına karşın, kendilerinde tam olarak itiraf edilebilir kaygılara yanıt olabilmişlerdir; gerçekleştirilmeler saçma, niyetler sağlıklıdır. Sonunda, günlük yaşantılarının sürükleyip getirdiği her çeşit pislikle erdemsizliğin yolundan saptırılmış olduğu uygarlıklar, kendi doruklarında, en iyilerin özlemlerinde birleşirler; ilkçağ bilgesi, çileci budist, sofı Müslüman, Hıristiyan azizi sonunda el ele verirler. Evet kuşkusuz değerler, artık tek yapacağımız şeyin kavramak olduğu nesnelere çok daha fazla bizi kendine çeken çekim güçleri, tözlerdir; onlara katılmamız, onları benimsememiz, açık ve seçik tasarımıkinden çok daha fazla sevgi ve inancın buyruğudur. Fakat bu özlemlerin aralıklı ve sürprizlerle dolu olmakla birlikte, tek bir manyetik alanın güç çizgileri gibi bir anlamı, bir biçimi vardır. İnançlar ve kurumların tarihi, en sonunda bu basit çekişlerin bizi çevresine götüreceği bir en yüce merkez düşüncesini, sevgilerimizin, gerek ülküsül olana, karşı hiçbir şey kanıtlamayan bireysel ya da ortaklaşa güçsüzlüklerden, gerekse kendi zihin özelliğimizi yoketmeksizin somutlaşmış zihin durumumuzu belirleyen engeller ve olumsuzlıklardan ileri gelen dolambaçlar ve yanılgılar arasından geçerek buluşacakları bir en yüce sevgi düşüncesini konu dışı bırakmaz; tersine böyle bir düşüncenin varlığını hatırlatır. Ekonomik, coğrafi, tarihi etmenler, herhalde yönelimin genel değişmezliğince ortaya konulmuş salt bilgiyle, o düşüncüyü etkisizleştirip bertaraf etmeksizin bağdaşabilir.

(1) Exp. Jur., s. 122-123

(2) Id., s. 142

Yineliyoruz, ahlâkî tasavvurda dinamizm'e yer vermek gerekir. Bu, önceden yapılmamaktadır: bu nedenledir ki, Bay Gurvitch'inki gibi bir çalışma verimli olabilir. Bu, ciddi, onarılmaz kopmalar olmaksızın yapılabilir: Eleştirimizin tüm anlamı, tüm gerekçesi budur.

Paul ARCHAMBAULT

YAYIN KURULU

PROF. DR. SELİM KANETİ (BAŞKAN)

PROF. DR. ÜNAL TEKİNALP

PROF. DR. EROL CİHAN (SEKRETER)

PROF. DR. ÖZER SELİÇİ